

Andrei
OIŞTEANU

Religie, politică și mit

**Texte despre Mircea Eliade
și Ioan Petru Culianu**

Ediția a II-a revăzută, adăugită și ilustrată

POLIROM
2014

Cuprins

Curățînîndu-mă înainte la ediția a II-a 5

I. TEXTE DESPRE ELIADE

1. Între publicistica politică și opera științifică	9
Criza spirituală și neo-păgânismul ca soluție	9
Exaltarea ortodoxismului	12
Ideologie păgâno-creștină	15
Tricomanie și zalmoxism	15
<i>Legenda Meșterului Manole, „un mit central al spiritualității naosului românesc”</i>	17
<i>„Iphigenia sau jertfa legionarii”</i>	19
<i>Miorița – pasivitate și resemnare</i>	24
„Timpul sacru” și „timpul profan” și monoteismul iudeo-creștin	26
Cîteva concluzii	27
Note	30
2. „Eclipsa rațiunii” la Ion Antonescu și „miopia politică” la Mircea Eliade	34
„Eclipsa rațiunii”	34
„Miopia politică”	35
Note	37
3. Angajamentul politic al lui Eliade, între maximalism și minimalism	39
Note	44

4. Mihail Sebastian și Mircea Eliade: Cronica unei prietenii accidentate	48
Perioada „paradiziacă” (până în 1933)	48
Eliade, în apărarea lui Sebastian (1934-1935)	52
Rinocerizarea. Primele simptome (1935-1936)	55
Între dragoste și ură (1937-1941)	59
O întâlnire ratată (1942)	64
Sfârșitul jurnalului și al vieții (1944-1945)	67
Post-mortem (după 1945)	69
Note	72
5. Eliade: De la opium la amfetamine	77
În România anilor '20: „Artișii și hoții”	77
În India, 1929-1931: Opium și cannabis	81
În România anilor '30: „Nu ai vreun opium la îndemâna?”	90
În Portugalia, 1941-1945: Metamfetamine	96
În SUA anilor '60-'70: Epoca psihodelicii	106
Mătriuguna și alte plante psihotrope	117
Proza narco-fantastică	127
Note	149
6. Dialog epistolar Eliade – Oîsteanu (1980-1985)	165
Note	179
7. Încercare de racolare la Securitate: „Agent de influență” pe lângă Mircea Eliade	187
Andrei <i>versus</i> „Andrei”	187
Încercarea de racolare	188
„Nu se pretează pentru munca informativă”	190
Note	192
II. TEXTE DESPRE CULIANU	
8. O întâlnire cu I.P. Culianu	195
Groningen, 1984	195
București, 1985	197
Post factum	199
Note	202
9. Despre gnosticism, bogomilism și nihilism, în dialog cu Ioan Petru Culianu	205
Note	214

10. Dialog epistolar Culianu – Oîșteanu (1984-1990)	215
Note	229
11. Culianu: Un călător în lumea de dincolo:	232
Un asasinat cu prea multe necunoscute	232
Modelul Mircea Eliade	233
„Nefericiti noastri disciplină”	235
Un amestec exploziv de intuiție și erudiție	236
Între exegеза mitului și geneza mitului	238
Colaborare postumă	239
Culianu <i>versus</i> Eliade și alte polemici	241
Transanitarea cognitivă	244
Tipologia extazului	245
Călătorii în lumi paralele	246
O carte care s-a născut odată cu asasinarea autorului	248
Note	250
12. Un altfel de Culianu	255
Un portret compozit	255
„Nu pot să revin decât victorios!”	256
„Absența distrugе memoria?”	259
Naționalismul – ultimul refugiu al comunismului	261
Un asasinat-avertisment	263
Post-scriptum	265
Note	266
13. O biografie utopică	270
„Ce s-ar fi întâmplat dacă...?”	271
Calator în lumea cu patru dimensiuni	272
14. Miserul morții lui Culianu	274
15. Între „Garda de Lemn” și „Fiii lui Avram Iancu”	277
Note	280
16. Șamanism după șamanism	281
Note	288
17. Manipularea viselor prin stupefiente în proza lui Culianu	291
Note	298

18. Culianu: „Cel mai bun prieten al meu, Dorin Liviu Zaharia”	300
Savantul și sămamul	300
Antropologie <i>versus</i> andropologie	306
Prăbușirea comunismului	308
Reconstituire din cloburi	309
Note	312
 III. TEXTE DESPRE ELIADE ȘI CULIANU	
19. Diavolul și bunul Dumnezeu. Problema dualismului religios în Europa de Sud-Est: de la Gaster și Hasdeu la Eliade și Culianu	319
Dualismul religios	319
Gaster & Hasdeu	321
Nicolae Cartojan	322
Candrea & Turdeanu	324
Lucian Blaga	324
Mircea Eliade	325
Romulus Vulcănescu	327
Ioan Petru Culianu	328
Note	330
20. Istoria istoriei religiilor în România. Cadrul instituțional. <i>In memoriam M. Eliade și I.P. Culianu</i>	335
Perioada până în 1944	335
Perioada 1945-1989	338
Perioada de după 1990	339
Congresul European de Istorie a Religiilor (București, septembrie 2006)	341
Institutul de Istorie a Religiilor (București, din iunie 2008)	343
Note	345
21. Addenda: Culianu <i>versus</i> Eliade	348
Dezbateră la Grupul pentru Dialog Social (2002)	348
Note	388
 <i>Dosar de presă la prima ediție</i>	391
Întâlnire cu doi istorici ai religiilor (<i>Florin Turcanu</i>)	391
Oîșteanu despre Eliade și Culianu (<i>Ștefan Borbely</i>)	393

Polemici intelectuale (<i>Andrei Cornea</i>)	396
Bilanț, demistificări și alte începuturi (<i>Mihaela Timuș</i>)	398
Din nou despre Eliade și Culianu (<i>Tudorel Urian</i>)	402
Aventura de a fi maestru (<i>Dana Pîrvan-Jonaru</i>)	405
Eliade – Culianu. Afinități spirituale (<i>Mihaela Gligor</i>)	407
<i>Lista ilustrațiilor</i>	411
<i>Indice de nume</i>	415

Scrisoarea lui Vulcănescu a rămas inedită, în arhiva mea, pentru că am ratat și întâlnirea de la Paris cu Mircea Eliade, care a fost nevoie să revină mai devreme la Chicago (1 noiembrie 1984). Relația mea epistolată cu Eliade începusă în februarie 1980, când i-am trimis cartea mea de debut *Grădina de dincolo*⁴. Până în 1984, cu unele excepții, corespondența noastră n-a depășit un anume nivel de formalism. Eu îi trimiteam la Chicago cărțile și articolele publicate de mine, iar el îmi răspundea cu unele aprecieri amabile, căteodată convenționale. Nu insist prea mult, pentru că scrisorile adresate mie de Eliade în perioada 1980-1985 au fost publicate de Mircea Handoca și de Liviu Bordăș⁵. De câteva ori, Eliade mi-a trimis copii ale unor studii sau cărți de-ale lui, cu dedicații cordiale. În 1980, de pildă, în urma primirii cărții mele *Grădina de dincolo*, Eliade mi-a trimis volumul său *Initiation, rites, sociétés secrètes* (Gallimard, 1976)⁶, cu o dedicare de încurajare:

Chicago, Februarie/ 1980

*Lui Andrei Oîșteanu,
Cu cele mai bune urări pentru cercetările pe care le-a început.
Omaghul lui Mircea Eliade*

Gestul de a-mi trimite anume această carte conținea probabil și o sugestie „profesorală”. În notele mele bibliografice – bine garnisite cu cărțile lui Eliade – nu apărea și acest volum, ceea ce pentru o carte ca a mea, care analiza riturile inițierii în basmul românesc, putea fi o greșeală de debutant. Evident, nu trebuie uitat faptul că volumele semnate de Eliade nu erau ușor de procurat în România anilor '70-'80. Pe prima pagină a unei alte cărți celebre, *Images et symboles* (Gallimard, 1979; prima ediție: Gallimard, 1952)⁷, istoricul religiilor mi-a scris următoarea dedicare:

Chicago, Februarie/ 1980

*Lui Andrei Oîșteanu,
Acumătă cărțulie vecbo în „baină nouă”.
Omaghul lui Mircea Eliade*

Tonul corespondenței cu Eliade s-a schimbat semnificativ în toamna anului 1984. Pe 15 octombrie, cu câteva zile înainte de a pleca din țară, i-am trimis la Chicago studiul „The Theological Dispute” (cel pregătit pentru Seminarul de la Salzburg), pentru a fi publicat în *History of Religions*, revista prestigioasă pe care o edita la University of Chicago împreună cu Joseph Kitagawa, Wendy O’Flaherty, Lawrence Sullivan, Frank Reynolds, Gregory D. Alles și alții. Îi mai trimisesc și înainte unul sau două articole în vederea publicării, dar fără succes.

București, 15 octombrie 1984

Stimate Domnule Mircea Eliade,

Vă trimit articolul alăturat, cu rugămintea de a-l publica în *History of Religions*, dacă acest lucru vă se va părea oportun. Sper că acest articol se încadrează în tematica revistei.

Înind pe cale de a descrie o rubrică cu tema „Arhitectură și Simbol” în revista Arhitectura, vă rog să-mi comunicați dacă sunteți de acord să traduc și să public unele fragmente din studiile dumneavoastră care se referă la acest subiect (de ex. „Symbolisme du «Centre»” din volumul *Images et Symboles*; „Architecture sacrée et symbolisme” din volumul *Les Cahiers de l’Herne* etc.). Aș fi bucuros să știu că vă au parvenit cele cătrean reviste, conținând articole ale mele, pe care vă le-am trimis la Chicago, pe diverse căi, în ultimele luni: revista Ethnologica 1984 (cu articolul „Robmanes-Brabmanes”), revista Vatra 12/1983 (cu articolul „Labirint – Ordine și Haos”), revista Viața Românească 6/1984 (cu articolul „Legenda românească a potopului”).

Se află în pregătire un nou număr al revistei Ethnologica (pe anul 1984), pe care vă voi trimite de îndată ce vă apărea.

Vă doresc sănătate și putere de lucru. Cu cele mai bune gânduri,

Andrei Oișteanu

Însă nu articolul trimis spre publicare l-a impresionat pe Eliade, ci altul, „Legenda românească a potopului”, deja publicat de mine în România⁷. Iată ce-mi răspunde Eliade după întoarcerea sa de la Paris, în noiembrie 1984⁸:

THE ENCYCLOPEDIA OF RELIGION

Chicago, 23 noiembrie 1984

Dragă Andrei Oïsteanu,

Ne-am întors târziu la Chicago (de-abia la începutul lui Noiembrie) și, confiscat de multe alte treburi, n-am putut căi decât astăzi „Legenda românească a potopului”. Studiul [Dumitale] m-a entuziasmat. Ar trebui publicat într-o revistă străină „de specialitate” (i.e. folclor, romanistică, istoria religiilor). Sugerez revista International Journal of Romanian Studies/ pe care o editează Sorin Alexandrescu (deși apare atât de neregulat) sau Revue de l’Histoire des Religions. Dacă pregătești versiunea franceză, o pot prezenta cu revistei. Vom rămâne la Chicago până la sfârșitul lui Martie, după care ne vom muta definitiv la Paris (în afară de două luni pe an în SUA până apare Encyclopedia of Religion). Din iunie îmi poți trimite versiunea franceză la: 4, Place Charles Dullin, 75018 Paris (recomandat!).

Ti-am citit mai de mulți și alte lucrări (Ethnologica 1983, Vatra 12/1983, Viața Românească 6/1984). Sper că le vom putea discuta împreună. Scriu greu, am mâna deformată de artrită reumatică (care îmi dă și alte, multe, plăcăci!).

Cu prietenie,
Al Dumitale,
Mircea Eliade

History of RELIGIONS

P.S. 29 Noiembrie /1984/

Am primit și citit pe loc [studiu] „The Theological Dispute”. Destul de interesant. Il voi trece Comitetului editorial, dar nu prea am speranțe, și tatăl de ce: 1) nu este chiar în „tradiția revistei”; 2) utilizezi prea mulți „scriitori” (Koestler, Lundkvist), când ai fi putut cita izvoarele lor; 3) pe Marco Polo în traducerea românească a lui A. t'Sertsevent (precum și alte izvoare, în versiune românească, cf. n. 8).

În orice caz, voi încerca. Voi propune restaurarea titlurilor originale în bibliografie, precum și câteva adăosuri (lucrări mai recente).

Pot să traduc și publica fragmente din cărțile citate.

*Cu prietenie, al Dumitalei,
Mircea Eliade*

25. Prima pagină dintr-o scrisoare a lui Mircea Eliade adresată autorului prezentei cărți (Chicago, 23 noiembrie 1984)

În ceea ce privește publicarea articolului meu „The Theological Dispute”, Eliade se referea transânt la lipsa de rigoare bibliografică specifică intelectualilor din România comunistă (din cauza bibliotecilor foarte prost dotate în comparație cu cele occidentale). Genul acesta de franchise l-am descoperit mai târziu citind corespondența lui Eliade cu Culianu într-o situație similară:

În scrisoare din 4 Sept. [1972] – îi scria Eliade la 18 octombrie 1972 lui Culianu, proaspăt emigrat din România – îmi vorbea de „inner sense” ca „aproape gata”, și mi întrebai „dacă poate fi publicată”. [...] Am impresia că cercetarea trebuie continuată și adăncită. Trebuie să eliminate o seamă de lucrări de a doua mână sau învechite. Există o bibliografie considerabilă [...] și o seamă de studii recente [...]. Ai nevoie de un centru important, cu biblioteci bune... etc. Al D-tale, Mircea Eliade”.

Referitor la ultima propoziție din *Post Scriptum*, Eliade îmi dădea permisiunea să traduc unele pasaje din lucrările sale pentru a le publica în rubrica „Arhitectură și Simbol” pe care o propuseseam revistei *Arhitectura*. Dar rubrica a fost interzisă de cenzura comunistă înainte chiar de apariția primului articol. Aș fi uitat de acest amânunt penibil dacă, pe 19 decembrie 1985, nu mi-aș fi notat în jurnal următoarele:

Consiliul Culturii [și Educației Sociale] a respins articolul meu „Arca” și rubrica „Arhitectură și Simbol” din revista *Arhitectura*, ca neînțînd, chipurile, în spiritul revistei. Asta e explicația redacției, pe care o cred posibilă, pentru că s-au tras și șpalturile (text + ilustrații), s-au făcut corecțura, paginarea etc.

Revenind la partea de fond a scrisorii din 23 noiembrie 1984, generozitatea lui Mircea Eliade m-a impresionat. Era dispus să-și piardă din timpul său prețios și să apeleze la relațiile sale internaționale pentru a ajuta un Tânăr etnolog român să publice în străinătate. În prima clipă m-am gândit la eventualele neplăceri pe care le-aș fi putut avea din partea autorităților comuniste. Nu era voie să trimiti materiale în Occident în vederea publicării, decât cu aprobări speciale, pe care nu aveam de gând să le cer. Acțiunea era îngreunată de faptul că, de regulă, schimbul de scrisori și de texte se făcea – în ambele direcții – prin poștă. Pentru mine, care debutasem editorial cu doar câțiva ani în urmă

În 1980, prilejul de a publica într-o prestigioasă publicație occidentală, și încă recomandat de Mircea Eliade, era o șansă pe care nu voiam să o ratez. Scrisoarea mea de răspuns a fost redactată în acest sens:

București, 17 februarie 1985

Stimate Domnule Mircea Eliade,

Am primit cu întârziere scrisoarea dumneavoastră din 23 și 29 noiembrie 1984, și am întârziat și eu puțin cu răspunsul pentru a vă putea trimite unele „Noi contribuții la legenda românească a potopului” (Viața Românească, nr. 12/1984).

Scrisoarea dumneavoastră mi-a produs o mare bucurie. Vă mulțumesc pentru caldele aprecieri pe care ați avut amabilitatea să mi le transmități. Sunt pentru mine un imbold să continu cel mai mult cercetările în această direcție și un „semn” că aș putea fi pe drumul cel bun în acest labirint unde drumurile false sunt atât de multe, iar cel bun numai unul. „Legenda românească a potopului” este (așa cum am specificat la sfârșitul articolului) un capitol din noua mea carte Ordine și Haos, la care lucrez în prezent și care va apărea în 1986 la Editura Eminescu. Încerc, în cartea mea, să scoț în evidență această concepție mitică asupra Universului, privit ca un sistem în echilibru labil între starea de Ordine (Cosmos) și Dezordine (Haos). Bineînțeles, tema nu este nouă. Am tratat-o și dumneavoastră într-o serie de studii. Voi încerca să decolez acest motiv esențial (generator de atâțea sub-motive), așa cum apare el (mai ales) în miturile, riturile și mentalitatea tradițională românească.

Sunt foarte bucuros și vă sunt îndatorat pentru intenția de a propune publicarea articolului „Legenda românească a potopului” în Revue de l’Histoire des Religions. Am să pregătesc versiunea franceză (vol opera, probabil, căteva opurări) și am să v-o trimiț (așa cum mi-ai propus) pe adresa dumneavoastră din Paris. În luna iunie 1985.

Vă mulțumesc, de asemenea, pentru încercarea de a publica articolul meu „The Theological Dispute” în History of Religions. Vă sunt îndatorat pentru faptul că încercați să mă ajutați, mai ales știind că timpul dumneavoastră este atât de limitat și de prețios.